

LÂLE MÜLDÜR'ÜN “DİVANÜ LÛGAT-İT-TÛRK” ŞİİR KİTABININ GELENEKLE KURDUĞU
İRTİBAT

Turgay ANAR

Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Edeb. Anabilim Dalı, tanar@medeniyet.edu.tr

ÖZET: Lâle Müldür, 1980 sonrası Türk şiirinde kendine has bir yer açmıştır. Onun “Divanü Lûgat-İt-Türk” isimli şiir kitabı, edebiyat dünyasında geleneksel unsurları çok fazla görebileceğimiz, benzerinin çok fazla olmadığı bir şiir kitabıdır. Müldür’ün şiir kitabında eski Türklerin hayatı ve dünyayı algılayış biçimleri şiire has bir atmosfer içinde yer bulmuştur. Türklerin kültür ve edebiyat hazinesi kabul edilen ve Kaşgarlı Mahmut’a ait olan “Divanü Lûgat-İt-Türk” kitabı, şairin gelenekle nasıl bir irtibat kurmak istediğinin ipuçlarını veren bir eser olması sebebiyle de Müldür’ün şiir kitabının ismi olmuştur. Yazıda “gelenek” ve “edebiyat geleneği” kısaca irdelenmiş, Müldür’ün bu eserinde geleneğin izleri alt başlıklarla açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Edebiyat Geleneği, Lâle Müldür, Divanü Lûgat-İt-Türk.

HOW LÂLE MÜLDÜR’S POETRY BOOK “DİVANÜ LÛGAT-İT-TÛRK” COMMUNICATES WITH
THE TRADITION

ABSTRACT: Lâle Müldür has a unique place in post-1980 Turkish poetry. Her poetry book entitled “Divanü Lûgat-İt-Türk” is a book of poetry where we often come across traditional elements, a quality which is not common. In Müldür’s poetry book, the lives of the old Turks and their understanding of the world have found their place in an atmosphere specific to poetry. The book of “Divanü Lûgat-İt-Türk,” the author of which is Kaşgarlı Mahmut and which is considered to be a cultural and literary treasure of Turkish people, has been chosen as the title of Müldür’s poetry book, due to the fact that it is a work which gives indications on the type of relationship Müldür wishes to have with tradition. In this paper, the concepts of “tradition” and “literary tradition” are briefly examined and the traces of tradition in Müldür’s work is analyzed in subsections.

Keywords : Tradition, literary tradition, Lâle Müldür, Divanü Lûgat-İt-Türk

GİRİŞ:

Gelenek, Edebiyat Geleneği ve Metinlerarasılık

Gelenek, pek çok alanda kullanılan bir kelimedir. Gelenek kelimesinin çok çeşitli alan ve dallarda kullanılıyor olması, bu kelimenin “efradını cami ağyarını mani” bir tanıma kavuşturulmasını zorlaştırmıştır. Raymond Williams’ın verdiği bilgiye göre gelenek, İngilizceye on dördüncü yüzyılda eski Fransızcada “vermek, teslim etmek” anlamına sahip “trader”den geçmiştir. Kelimenin Latincesinde “teslim, bilgiyi aktarma, bir öğretiyi aşılama, teslim olma veya ihanet” anlamları vardır. Williams, kelimenin yüzyıllar içinde anlamında değişmeler görüldüğünü ve en genel olarak “babadan oğula aktarılan şeyler” için kullanıldığını dikkatleri çekmektedir. (Williams: 2005: 386-387)

Türkçe sözlükler gelenek kelimesini hemen hemen aynı şekilde açıklamaktadır. Gelenek, Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlüğü’nde “Bir toplumda, bir toplulukta çok eskilerden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane.”(Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 2005: 741); Kubbealtı Lugatı’nda “Yüzyıllar boyunca nesilden nesile geçerek gelen ve toplumda sağlam bir bağ, ortak bir ruh meydana getiren her türlü âdet, alışkanlık, davranış biçimi ve kültürel

değerler, örf, anane.”(Ayverdi ve Topaloğlu, 2007: 380)şeklinde açıklanmıştır. Bu iki sözlüğün dışında daha pek çok sözlük, gelenek kelimesini birbirine yakın bir şekilde tanımlamaya çalışmıştır. (Akkanat, 2002: 1–14)

Gelenek, yazılı metin hâline getirilmiş, etkileyici eserlerin intikaliyle ilgilidir. Geleneğin gelenek hâline nasıl geldiği konusu üzerinde pek çok tartışma yapılmıştır. Sosyal bilimcilerin bu tartışma sonucunda, geleneğin gelenek hâlini alabilmesi için en az üç kuşağın geçmesi gerektiğini söyledikleri bilinmektedir (Shils, 2003: 109). Bu kuşakların yaşadıkları sürenin uzunluğu ve kısalığı konumuzla direkt alakalı değildir.

İnsanlar, birikimlerini, hayatlarında değer verdikleri ve kendileri için önemli kabul ettikleri unsurları gelecek kuşaklara aktarmak istemişlerdir. İnsan topluluklarının böyle bir yol izlemesi doğal olarak bazı unsurların insan için anlamının farklı olması sonucunu doğurmuştur. İşte gelenek de böyle bir birikimin, anlamlı bir yığılmanın sonucudur. Geleneğin kendinden her türlü istifadeye açık olan anlamlar rezervi yönü, sanat ve edebiyata etki etmektedir. Geleneğe sadece bu özelliği dolayısıyla “şimdideki geçmiş”tir diyebiliriz. Şimdiyi yaşayan insanoğlu, şimdinin içine bakarak geçmiş, geçmişten belli unsurların yardımıyla birikerek geleceğe ulaşan anlam bölümlerini görebilir.

Gelenek, her zaman ve zeminde insanlar tarafından kabul görmemiştir. Geleneğin aslında insanları pek çok alanda engellediğini iddia edenler, geleneğin “olumlu” bir özellik olmadığına inanmaktadır (Ayvazoğlu, 1997:53).

Edward Shils, gelenek kavramını en geniş şekilde şöyle açıklamaktadır:

“Geleneğin birçok anlamı vardır. En yalın anlatımıyla gelenek, basitçe dile getirmek gerekirse, traditum anlamına gelir; traditum, geçmişten günümüze intikal ettirilen ya da miras bırakılan herhangi bir şeydir. O, tevâris edilen şey ya da ne tür bir özel bileşim olduğu ya da fiziksel bir nesne mi yoksa kültürel bir yapı mı olduğu konusunda hiçbir şey söylemez; ne zamandan beri miras alındığı veya ne tarzda miras alındığı, sözel olarak mı, yazılı olarak mı miras alındığı konusunda hiçbir şey söylemez. Aynı şekilde onun yaratılmasına, sunulmasına ve kabulüne giren rasyonel kafa yorma derecesinin, onun bir gelenek olup olmamasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Buradan anlaşıldığı şekliyle gelenek kavramının, geleneğin doğruluğunun kabul edilebilir delilinin bulunup bulunmaması ya da geleneğin geçerliliği kurumlaşmış bulunmaksızın kabul edilip edilmediği konusunda sessizdir; yazarların veya yaratıcılarının anonimliği ya da onu benzer şekilde adlandıran ve teşhis eden kişilere göre özelliği onun bir gelenek olup olmaması konusunda hiçbir değişiklik doğurmaz. Kesin kriteri, insan eylemlerinin düşünce ve muhayyile aracılığıyla yaratılmış olması ve bir kuşaktan diğere intikal etmesidir (Shils, 2003: 110).”

Gelenek, hemen hemen bütün tanımlarda da ortak olduğu gibi kuşaktan kuşağa intikal eden şeylerin bir bütünüdür. Gelenekteki intikal, maddî ve manevî unsurları kapsamaktadır(Shils, 2003:110). Edebiyat alanında da doğal olarak birikimin olduğunu söylemeliyiz. Metinlerin geçmiş metinlerle karşılıklı alış verişe tabi tutulduğu günümüz edebiyatlarında bile gelenek, metnin “biriken anlam deposu” olarak görülmektedir. Bu anlam deposunu örtük veya açık kullanan şair ve yazarların, geçmişe atıflar yaparak eserlerini ördüklerini söylemeliyiz. Özellikle gelenekle en fazla içli dışlı olabilen şair, geleneğe kendince yaslanarak eserini kurup kurgulayabilmektedir.

Geleneğin tahrifi, bireyselliğin keskin bir biçimde ortaya çıkmasına yol açmıştır (Shils, 2003: 110). Bireyselliğin ortaya çıkmasıyla birlikte, kolektif bir şuuraltı olan geleneğin gözden düşmesi hızlanmış, neticede gelenek gelecek kuşaklara daha az coşkuyla aktarılmaya başlamıştır. Gelenekle irtibatını koparmaya çalışan “modern insanın” ilgisinin histerik bir biçimde “şimdi”yle yönelik olması da geleneğin dağılmayı engelleyici yönünü yavaş yavaş yitirdiğini göstermektedir. Köksüzlüğün büyük bir erdem kabul edildiği, yeniliğin baş döndüren bütün yönlerini değerli kabul edenler kişilerin edebiyata olan ilgileri de bu sebepten sınırlı kalmaktadır.

Edebî eserler de “geçmiş”le bir şekilde irtibat kurmak zorundadır. Yönünü geleceğe doğru çizmiş bir edebiyatın geçmişten neler alabileceği şaşırtıcı bir konudur. Geçmiş; hiçbir zaman donuk, saf, temiz bir durumda yer almaz. Geçmişle ilişkiye geçen bir şair, onda kendine has bir araştırma alanı açar. Bu alandan kalkarak da eserinde geleneği temsil ettiğini inandığı olay, söz, biçim, eser ve sanatlara başvurur. Sembol, imaj türleri gelenekten çıkarılıp tekrar tekrar yorumlanır(Shils, 2003: 111), bu sayede de gelenek, değişip dönüşmesine rağmen sürekli yorumlandığı için yaşamayı sürdürür.

L. Sami Akalın'ın “Edebiyat Terimleri Sözlüğü”nde, C. Brooks gelenek ve edebiyat geleneğinin nasıl oluştuğu kısaca şöyle açıklamaktadır:

“En geniş anlamda gelenek, bir yazara, geçmişten kalan görenekler, edebiyat terimleri, edebiyat düzenleri ve anlatım alışkanlıkları demektir. Özel bir düzenden, mutlu sondan, belirli bir edebiyat biçimden, pastoral bir elejiden, bir edebiyat döneminden, bir ulusal kültürden- terimin en geniş anlamında- gelenek diye söz edebiliriz. Gelenek sözü geçmişten bize uzanan gelişme anlamına da gelir. (Akalın, 1984: 119)”

Geleneğin edebiyat için ne kadar önemli olduğuna dair en dikkate değer düşünceler T. S. Eliot tarafından dile getirilmiştir. Eliot'a göre geleneğe sahip olmak isteyen edebiyatçı, onu körü körüne taklit etmemelidir zira gelenek “hiçbir gayret sarf etmeksizin edinilecek bir miras değildir. (Eliot, 2007: 2)” Eliot'a göre gelenekten yararlanmak isteyenler, “tarih şuuru”na sahip olmalıdır. Tarih şuuru ise geçmişin geçmişliğini bilmek değil onun “hâl”de de var olduğunu anlamaktır(Eliot, 2007: 2-3). Eliot, aslında çok önemli bir gerçeği dile getirmektedir. Edebiyat geleneği, geçmişten günümüze kadar uzanan bir zaman aralığında birçok eser, tür vb. ile aslında “organik” bir bütün oluşturmuştur. Bu organik bütün içinde de şair ve yazar, geçmişteki eser ve yazarlarla karşılaştırılır ve değerlendirilir. Eliot bu durumu şöyle dile getirir:

“Hiçbir şair, hiçbir sanatçı, kendisinden sonrakilere iletme istediği bütün bir dünya görüşünü tek başına veremez. Onun bize vereceği dünya görüşü, hayat felsefesi, geçmişteki şair ve sanatçıların görüşleriyle ilişkisi bakımından değerlendirilir. Onu tek başına değerlendiremezsiniz; onu ölümlerin arasına yerleştirip eserlerini onların ile karşılaştırmalı ve mukayese etmelisiniz. (Eliot, 2007: 3)”

Türk edebiyatında birçok şair ve yazar gelenek kavramı etrafında birçok fikir ortaya koymuştur (Akkanat, 2002). Bu yazarlardan biri olan Ahmet Hamdi Tanpınar, gelenek kelimesini “an'ane” şeklinde kullanarak, geleneğin bizim kültür ile edebiyatımızdaki yerini ve gelenekten nasıl yararlanılması gerektiğini şöyle dile getirmiştir:

“...bizim gibi bir vakitler kendi çerçevesi içinde mütekâmil bir medeniyete, muayyen asalet kazanmış bir zevke ve bu zevkin tam bir kemale erişmiş eserlerine mâlik olan, yani kendi mazisinde olgun bir sanat ve edebiyat an'anesi milletlerin derhal yeni bir edebiyat yapmaları ne dereceye kadar mümkün olabilirdi? Hakikatte bir edebiyat ve sanat ancak kendi an'anesi içinde yenileşebilir.

Haricî tesirler onu zenginleştirir, genişletir. Eksiklerini tamamlar fakat maziden beri gelen an'ananın üzerine aşılacak şartıyla... Fakat onu birdenbire terk edip yenisini tesis edebilmek oldukça güç bir şeydir. (Tanpınar, 1998: 87-88)”

Sezai Karakoç, “Şair ve Gelenek” başlıklı yazısında, geleneğin “şairin ilk dünyası” olduğunu dile getirir. Karakoç'a göre gelenek, şairin yeteneğini “uyandıran, bilinçlendiren, kımıldatan, onu harekete geçiren tarihî sosyolojik birikim”dir (Karakoç,1988: 95). Karakoç, geleneği doğru kullanıldığı vakit, sonradan gelenler için “olumlu” gördüğünü belirtir. Karakoç, bu düşüncesiyle Türk edebiyatında geleneğe olumlu bakan şairler arasında yer alır. Ona göre gelenekten yararlanmak, “geçmiş zaman eserlerini sevmek, onlardan zevk almayı bilmek, geçmiş sanatları ve şairleri yakından tanımaya çalışmak, adeta onlarla birlikte olmak, onlarla gün geçirmek, zihinde ve hayalde

olsun, onların eserlerini vermelerini izlemek, buna tanık olmak ve bu izleyiş ve tanıklıktan, sonsuz bir mutluluk duymak demektir. (Karakoç,1988: 99).”

Geleneğin icadı ve geleneğin edebiyat verimlerinde nasıl işlendiğine yönelik modern edebiyat araştırmalarında önemli bir kavram olan metinlerarasılık da konumuz açısından önemlidir. 1960’lı yıllarda M. Bakhtin, Julia Kristeva başta olmak üzere, Roland Barthes, Michael Riffaterre, Harold Bloom, Genete gibi edebiyat ve kültür teorisyenleri, metinlerarası ilişkiler yoluyla edebî metinlerin çözümlenebileceğine yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu teorisyenlerin metinlerarası ilişkilerle ilgili farklı bazı görüşleri de olmakla birlikte genelde edebî metinler, önceki metinlerden aldığı malzemeleri çeşitli yöntemlerle değiştirip bazen de dönüştürür. Bu teorisyenlere göre metinlerin çeşitli yöntemlerle karşılıklı bir edebî ilişki içinde olmaları, önceki metinlerin farklı tekniklerle sonraki metinleri etkilemesi, metinlerarası ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

Türkçe’de metinlerarasılık kavramıyla ilgili ciddi araştırmaları bulunan Kubilay Aktulum’a göre, metinlerarasılık (intertextuality) bir “yeniden yazma” işidir. Bir yazar, bir başka metni kendi metninin bağlamında yeniden yazar, kendi metninde onu değiştirip farklı bir gönderge içine oturtarak dönüştürebilir. Bu işlem ise “alıntı, anırtırma, çalıntı, öykünme-pastiş, parodi, alaycı dönüştürüm” şeklinde, açık veya kapalı göndermeler ağı içinde ortaya çıkar. Aktulum’a göre “Metinlerarası, okurun kendinden önce ya da sonra gelen bir eserde, başka eserler arasındaki ilişkileri algılamasıdır. Öteki metinler, önümüzdeki metnin metinlerarası göndergesini oluştururlar.” (Aktulum, 2007: 61)

Lâle Müldür’ün şiir kitabının ismi olan “Divanü Lûgat-it-Türk”, gelenek ve metinlerarasılık açısından okunmaya müsait bir eserdir. Lale Müldür’ün bu şiir kitabına gelene kadar edebî gelenekle çok fazla irtibatının olduğuna dair eserlerinde bariz izler görülmemektedir. Bu yüzden Lâle Müldür “Divanü Lûgat-it-Türk” (Müldür, 1998) isimli şiir kitabına gelene kadar şiirinde Türk edebiyatı geleneğini bariz bir şekilde kullanan veya ona yaklaşan bir şiir olarak tanınmaz. O, kendine has bir imaj ve şiir dünyası kurmaya çalışmıştır.

“Divanü Lûgat-İt-Türk”te Eski Türklerle İlgili Geleneksel Unsurlar

Lâle Müldür, şiir kitabının ismini “Divanü Lûgat-it-Türk” koyarak, gelenekle olan bağımlı ilk anda ortaya çıkarmak istemiş olmalıdır. Türkler için çok önemli bir kültür ve edebiyat hazinesini şiir kitabının başlığı yapıp ve kitabında da bu hazineden örnekler alarak, zaman zaman da bu eserin üslubunu taklit ederek benzer bir edayla şiirlerini yazması, pastiş gibi metinlerarasılık yöntemini kullanması, kendi şiirlerine açık veya kapalı göndermelerle Lâle Müldür’ün kendi şiir geleneğinde farklı bir yol açmasına vesile olmuştur.

“Divanü Lûgat-it-Türk” başlıklı uzun şiirde şair, önce İslamiyet öncesi Türk yaşantısına işaret etmektedir. Eski Türk şiir geleneğinde olduğu gibi dize kuruluşlarında fiil ağırlıklı bir cümle kuruluşu dikkati çekmektedir:

“baharla birlikte Türklerin yaylaları
yeni yeni av hayvanları ile dolardı.
adam geyiği yakalamak için gizlenerek
gözledi. samur bir kürk giymişti.
bulut kükredi. çakal yağmuru yağdı.
geyiği üşümüşken yakaladı. geyiği
çekip kadına götürmek istedi...”(Müldür, 1998: 9)

LÂLE MÜLDÜR'ÜN “DİVANÜ LÛGAT-İT-TÛRK” ŞİİR KİTABININ GELENEKLE KURDUĞU İRTİBAT

Turgay ANAR

Müldür, şiirin ilk dizelerinden itibaren Türklerin inanç coğrafyasından örnekler vermeye başlar. Pagan inançlarından İslamiyet'e kadar olan devrede, kendi mistik dünyasının iz düşümlerini şiirinde görürüz:

“kadın içki sundu adama Moğolların
GÖK KADEHİNDE. kımız adama vurdu
göklemin yaprakla vurması gibi.
adamı yel kapdı. karısının memesine
vurdu. kükreyen bulutlarla kükredi.
kafasında çayilablar attı.
bir kasırğa gibi dönenip gitti.
adam pagan yaralarına...” (Müldür, 1998: 9)

Müldür, şiirinde eski Türk hayatı ve kültürünün atmosferini verebilmek için günümüze göre yavan kabul edilen eski Türk şiirindeki sıfat kullanımı ile eda düzeyinde bile olsa eski Türk şiirini taklit eder:

“Tengri bizi kutsadı” dedi adam çünkü
eski Türkler yağmuru göğün gözyaşlarına
benzetirlerdi.
-Bir sürahi kadar uslu dur, dedi” (Müldür, 1998: 12)

Müldür, bu şiir geleneğine eklenmek ve geleneği kendi şiirinde yeniden yaratabilmek için eski şiirlerden, sözlerden ve geleneksel davranış kalıplarından örnekler alır:

“Horoz tüyü yataкта gibi aklımızdan
akan kar suların altında,
kazın boynu gibi dikilerek,
gece gündüz sevişelim.” (Müldür, 1998: 12)

“oturakların üstünde ellerini kavuşturup
karşılıklı oturdular. Türklerde oturmanın
Çeşitli töre ve terbiye şekilleri vardı.” (Müldür, 1998: 13)

Lale Müldür, eserinde eski Türk hayatında önemli bir yeri olan şamanların kullandıkları eşyalara ve “şamanlık” müessesine de değinir. Şaman, Yaşar Çoruhlu'nun verdiği bilgiye göre varlığına inanılan ruhlar, tanrılar ve insanlar arasında irtibat kuran din adamlarına verilen bir addır. Şamanlar, her türlü hastalığa çare bulmak, hastanın hastalık sırasında bedeninden ayrılan koruyucu ruhu geri getirmek, sunulan kurbanları gök ve yer tanrısına ulaştırmak, çeşitli dinsel törenleri icra etmek, ruhları ait oldukları ölümler âlemine göndermek, fal bakıp gelecekteki haber vermek gibi işleri yaparlar (Çoruhlu,2006: 62-63).

“ayna, o denli
önemli şaman nitelikli bir alettir ki,
aynaya sahip olunduğu takdirde,
giysisiz ve hatta davulsuz da Şamanlık
yapılabilir.....” (Müldür, 1998: 23)

Eski Türklerin destanları da bu şiir geleneğinde ihmal edilmeyen bir değer olarak karşımıza çıkar. Müldür, destanları kendi penceresinden şiiri içinde betimler:

“adam bulut gibi çok saçından sıkıldı.

kadın adama “sen kimsin” anlamına
“kim sen” dedi. Adam “ben Türküm”
anlamına “Türkmen” diye cevap verdi.”(Müldür, 1998: 26)

“...dişi geyik ve erkek
kurttan türeme Moğollarda da görülür.
Cengiz soyu, Börte Çino (göksel kurt)
ile Goa-Maral’ın (dişi geyik) evlenme-
sinden türer. kurt mavi, geyik yağızdır.
bozkırda efsaneler gerçek sayılırlar.” (Müldür, 1998: 46)

Ayrıca Türklerin ilk yazılı belgeleri kabul edilen Orhun ve Yenisey Yazıtlarının bulunuşu ve bunların Thomsen tarafından okunuşu da anlatılır. Bu yazıtlarda isimleri geçen Bilge Kağan ve Kül Tigin’in ağzından Türk milletine hitaplarına da şiirinde yer verir:

“Bilge Kağan’ın ağzından:
Kök Türk ulusunun ünü kaybolmasın diye
Beni bu tahta Gökün lütfu oturtmuş-
Tur. O zaman ulusum zengin ve kudretli
Değildi. Kardeşim Kül teginle görüştim
Ve ulusumun adı sanı ortada kalmasın
Diye, gecelerimi uykusuz geçirdim...” (Müldür, 1998: 52)

Müldür, Türk şiir geleneğinde eski Türklerin hayat, inanç, gelenek, davranış, hayata bakış gibi pek çok yönüne atıf yapan, bu unsurları şiirinde yeniden kurgulayıp Türk şiir geleneğine ekleyen bir şair olmasına karşı yapılacak eleştirileri de şiirinde cevaplar. Ona göre şairin şiirindeki gölgesi kabul edilecek beni, kendini şöyle savunur:

“sana faşist diyecekler dediler.
Olsundu, onlar beni tanımlamaya
Çalışadursundu. Ben hiçbir kural
Tanımayan ve hiçbir şey olmamaya
Çalışan bir kızdım....” (Müldür, 1998: 64)

Kaşgarlı Mahmut’un eserinin klasik bitişiyile Müldür’ün kendi “Divanü Lûgat-it-Türk” şiirini de bitişisi arasındaki benzerlik, onun geleneği nasıl bir değer kabul edip bu kültür ve edebiyat hazinesini modern Türk şiirinde yeniden dolaşıma sokmaya yönelik tavrı, günümüzde de farklı bir konumda yer almaktadır. Bu tavrın şiirde ortaya çıkabilmesi için de şiirinde metinlerarası ilişkileri kullanmıştır.

“Divanü Lûgat-İt-Türk”te İslam Dini ve Tasavvufuna Ait Geleneksel Unsurlar

Lâle Müldür, zaman zaman İslam dinine ait unsurları şiirlerinde kullanmaktadır. Onun böyle bir yöntem kullanması, şiirinde gelenekle temasa geçmesinden kaynaklanan köklü bir yönün de oluşabildiğini ortaya çıkarmaktadır. Onun “Ben Daha Öteye Geçemem Yanarım” şiiri, direkt olarak peygamberimizin Miraç hadisesindeki Cebrail’le aralarında geçen konuşmaya telmihtir. Bilindiği gibi bu hadiseyle, bir insanın bir melekten daha üst makama çıkabileceğine işaret edilmektedir. İnsanın, meleklerden üst bir makama çıkabilmesi, onun değerini de göstermektedir. Şair dinî bir hadiseyi şiirinde işlemekle kendisinin de bir miraca sahip olabileceğini anlatmak istemiştir:

“Umutsuz olduğum zamanlar
Bombay’ı düşünürüm.
İşte bir Miraç gecesi daha..
İp gibi yağmur yağıyor.
...
Daha sonra Üsküdar’da bir toplantıya gittim.
Mevlana gidebildiğin yere kadar hürsün diyor.
Elçi Sidre-tül-Münteha’yı geçebildiğin için en hür.
Cebrail ise “Ben daha öteye geçemem yanarım” diyor.”(Müldür, 1998: 87)

Şair, görüldüğü gibi miraç hadisesine, gelenekten güçlü bir dayanak alarak yaklaşmaktadır. Mevlana’ya nispet edilen “gidebildiğin yere kadar hürsün” sözünü, daha önce olmuş bir olayı açıklamak için kullanmaktadır. Burada özellikle Mevlana isminde odaklanmamız gereklidir. Onun tasavvuf ehli arasındaki yeri ve günümüzde de canlılığını yitirmeyen tasavvuf düşüncesiyle halelenmiş görüşleri, ondan yüzyıllar sonra yaşamış bir “mistik” şairi de etkileyebilmiştir. Burada Müldür’ün dinî değerlere ne kadar bağlı olduğundan ziyade, onun dinin mistik unsurlarını şiirinde çok fazla kullanmış olmasına dikkat etmemiz gereklidir. Bu tavır alış, onun şiirlerine derinlik ve zenginlik katmakla birlikte şiirlerinin çok katmanlı okunmasını da kolaylaştırmaktadır. Şiirin devamında da şair, kendi hürlüğüne ortaya çıkaran dizeleri sıralamaktadır. Şair, kendisini gidebildiği yeri söyleyerek diğerlerinin “hür”lüğüyle kendi hürlüğüne kıyaslamaktadır:

Ben yalnız Üsküdar’a kadar gidebildim.(Müldür, 1998: 88)

Şiirin ilk dizelerinde, aslında eski Türk inanışından kaynaklanan ve Şamanist unsurlar da içeren “ormanda ceren görme motifi”ne rastlarız:

“Bu sabah ormana gittim
Orada bir tür ceren yani
Cisimleşmiş nur gördüm.”(Müldür, 1998: 87)

Şair, şiirin son dizelerine doğru, aynı motifi tekrarlar:

Ama sabaha karşı aklımla
Zümrüt bir ormana gittim
Orada nur-i mücessemle yani
Bir tür cerenle karşılaştım.”(Müldür, 1998: 88)

Müldür’ün bu son dizelerdeki cereni, “nur-ı mücessemleşmiş” bir hayvandır. Yaşar Çoruhlu’nun belirttiğine göre geyik, beyaz rengi dolayısıyla yeraltı unsurları, yani ölümlü bağlantılıdır(Çoruhlu, 2006: 147). Anadolu’da hâlâ söylenen alageyik destanı ve halk hikâyelerinde avcısını ölüme götüren geyik motifi önemlidir (Çoruhlu, 2006: 147).

“Yeni Yıl Şiiri”nde geçen aşağıdaki dizeler de onun İslamî terminolojiyi kullanarak kendi şiirini farklı bir boyutta kurmasına, bu tür unsurları şiirine aktarıp bunlardan bir siva gibi yararlanmasına güzel bir örnektir:

“Topkapı önünde
Cisimleşmiş bir nur demirli

Sultanahmet minareleri
Kristal kadeh ayakları gibi bu ışıhta
Ayasofya'nın hiçbir şeye
Şaşırmadığı belli
Tam sağımda göz hizamda ise
İkizmiş gibi birbirine çok yakın duran
Bir çift minare var
Zülkarneyn'e benziyorlar
Tıpkı bu şehrin insanları gibi"(Müldür, 1998: 93)

Bir önceki şiirdeki gibi, ikinci dizede "nur-ı mücessem" kavramı görülür. Bu, aslında Müldür'ün kutsalına, yani onun şahsî mistik dinî inanışına bizi götürür. Onun gördüğü bu manzara, hayata nasıl baktığını da gösteren delillerden bir tanesidir.

Burada geçen Zülkarneyn tabiri de konumuz açısından önemlidir. Şiirde bu tabir, alegorik veya tevriyeli bir şekilde kullanılmıştır. Bilindiği gibi Zülkarneyn, Kuran'da ismi geçen önemli bir zâttır. Müldür, Zülkarneyn'in çift boynuzlu sahib olduğundan hareket ederek göz hizasında duran bir çift minareyi ona benzetir. Bu minareleri Zülkarneyn'e benzettikten sonra da onun aynı zamanda "bu şehrin insanlarına" benzediğini söyleyerek Türk toplumunun sosyal yaşantısına örtük bir gönderme yapar.

"Orman ve Işık Melodileri" şiirinde de peygamberlerden bahsetmektedir:

"Vaftizci Yahya'da İlyas'ı tanımayanlar
Nasil tanırlardı ki Hz. Muhammed'i, Musa'yı, İsa'yı," (Müldür, 1998: 113)

Yukarıda adları geçen peygamberler İslam dini için olduğu kadar diğer dinler için de değerli kabul edilmektedir.

Şaire göre bu Peygamberler, "birbirinden gelen bir soy"dur. Bunun bilincinde olan özne, şiirin ilerleyen dizelerinde doğal olarak bu durumla ilgili olumsuzlukları sayıp dönecektir. Nitekim,

İnsan ne zavallıdır!
Duymaz orman ve ışık melodilerini
Kibir örter gözlerini
Mırıldanır sonsuzluk vehmini
*Şatolar, evler kurar sonsuza dek
kalacakmış gibi* (Müldür, 1998:113)

dizelerinin şiirde yer almasının sebebi, insanın hırsını ortaya çıkarmaktır. İtalik dizilmiş bölümler, aslında Kuran-ı Kerimde geçen ayetlerdir. Müldür, insanın aç gözlülüğünü ve gerçeği nasıl görmediklerini işaret eden bu ayetleri metinlerarası bir ilişki ağı içinde dönüştürerek şiirinde kullanır. Şiirin devamında Kutsal kitapların belirgin bir üslup özelliği olan "nida" sanatını görürüz:

"Ey kendilerini ciddiye alanlar!
Kibir entegralleri!
Çünkü yazıldı ki onlar
Mezar-dışı bir sese bile inanmayacaklar" (Müldür, 1998: 114)

Kuran'ın bir üslup özelliği olan bazı sürelerin harf sembolleriyle başlamasını Müldür de bir şiirinde kullanır. "Topaz/Eta-Sigma" şiirinin bitişinde, "Topaz/ELİF SAD" sembollerine dönüşür aynı ibare. Buradaki harf

LÂLE MÜLDÜR'ÜN “DİVANÜ LÛGAT-İT-TÛRK” ŞİİR KİTABININ GELENEKLE KURDUĞU İRTİBAT

Turgay ANAR

simgeçiliğini, aşırı bir yorumlamayla şairin de içinde bulunduğu mistik hâlin de etkisiyle Hurufiliğe kadar götürebiliriz.

“Hermetika” şiirinde bu sefer Peygamberimize vahiy gelme hadisesi ve bunun neticesinde Peygamberimizin yaşadıklarına temas edilmiştir. Şair bu sefer İslamiyet için önemli bir olayı, modern bir hastalık halini almak üzere olan “yazmak ve yaratmak” ikilemini açıklamak için kullanır:

“baba evinde. bu notları
yazmak kabz hâlinde.
battaniyeyi üstüme
çekmek. “unutmaya yatmak” (Müldür, 1998: 76)

Peygamberimizin ilk vahiy aldıktan sonraki hâliyle ilgili sembollerini kullanan şair, bu sayede kendi yazma macerasını bu olaya benzetmeye çalışmıştır. Şair, aynı şiirin ilerleyen satırlarında, modern insanın, yaşamakta zorlanan insanın çileli yönünü açıklar:

“...Hayatı boyunca
uyumu aramış uyumsuzun
biriyim...”(Müldür, 1998: 76)

Müldür, tasavvufa ait bazı özellikleri de şiirlerinde kullanmıştır. Bunun en karakteristik göstergesine “Mim” şiirinde rastlamaktayız. Bu şiir, hem göndermelerin giriftliği hem de şiir kuruluşu yönünden dikkate değer özellikler barındırmaktadır. Şair, kendi yaşadığı aşkı da yedeğine alarak, tasavvufun “âşık-maşuk-mum-pervane-tecelli-hülül” gibi sembollerini birlikte harf simgeçiliğini şiirine katar:

“Son dokuz yıl içersinde mumdan
ve baldan bir nişan yaptım
kendime: korkuyu tazelemek için.
“Aşkı, aşktan başka bir şey
Söndüremez” demiş Mevlana.
Demek ki ruh kalp esrarındandır.
Ben onun yüzünde tecelli eden
renkleri inceledim bir dokuz
yıl boyunca...”(Müldür, 1998: 106)

Şairin tasavvuf geleneğinin ünlü bir siması Mevlana’ya atfı yapması konumuz açısından önemlidir. Şiirdeki “ben onun yüzünde tecelli eden renkleri inceledim” ibaresinde, tasavvuf inanişına göre Allahın insanların yüzlerinde tecelli ettiğine dair görüş örtük bir biçimde yer almaktadır. İlerleyen dizelerde tasavvufta “âşık- maşuk” ikilisinin macerasını sembolik bir formda anlatan “şem ve pervane” mazmununa rastlarız:

“Pervane gibi döndüm onun etrafında” (Müldür, 1998: 107)

“Leyla’yla Mecnun” şiirinde de Türk edebiyatında fazlasıyla şöret bulmuş bir hikâyeye atıfta bulunmaktadır. Bu hikâyeye de tasavvuf erbabı için başka manalar ihtiva etmektedir. Tasavvufa göre Mecnun’un aradığı, “ilahi aşk”tır. Onu bu aşka ulaştıracak yol ise, “dünyevî aşkı”dır. Kişi dünyevî aşktan yola çıkarak ilahî aşka ulaşır. Bu inanişin izlerini şu dizelerde görürüz:

“Neyi aradığımı bilmiyordum aslında
kendimdeki Leyla’yı mı, Mecnun’u mu?” (Müldür, 1998: 97)

“Divanü Lûgat-İt-Türk”te Bir Şairin Bilinen Bir Dizesini Tersine Çevirme

Müldür, “Modern Türler Arası İlişki” isimli şiirinde Yunus Emre’nin bir dizesine telmih yapar. Şiirin başlığı bile geleneksel bir özelliğin modernle nasıl harmanlanacağını göstermesi bakımından önemlidir. Aşağıdaki dizelerdeki Yunus’un “Bir ben var bende, benden içeri” dizeleri, modern bir anlatımla şiirde yeniden canlanmış, ilk söze telmih yapılırken aynı zamanda yeni bir sözle çarpıcılığı yakalamak istemiştir:

“1997 yılının
Bir kış gecesi. Bir ben var
Bir de kar ve köpekler
Benden dışarı..” (Müldür, 1998: 79)

“Divanü Lûgat-İt-Türk”te Deyim, Atasözü ve Ekleri Kullanma

Müldür, çok fazla olmasa da deyim ve atasözlerini şiirlerinde vurgulu bir biçimde kullanmıştır. Müldür, yukarıda değindiğimiz “Leyla’yla Mecnun” şiirinde, aşk atmosferini daha da iyi kurabilmek için “Âşık Bağdat sorulmaz” ve “Kurt dumanlı havayı severmiş” gibi deyim ve atasözlerini şiirine dâhil etmiştir. “Buğu Banyosu” şiirinde de “aşka düşmek” deyimini kullanır.

Müldür, yer adı yapmaya yarayan “-istan” ekini kullanarak kendine ait yeni bir kelime türetmiştir. Bu tür bir kullanım bile onun gelenekle olan bağını göstermektedir:

“Kendi kurduğum hayalistan” (Müldür, 1998: 100)

“Divanü Lûgat-İt-Türk”te Ölçü, Kafiye ve Ses

Müldür, kitabın ilk bölümünün ismi olan “Divanü Lûgat-it-Türk”te, Türklerin önemli kültür ve edebiyat hazinelerini hemen her anlamda örnek alarak şiirinin temelini bu unsurlarını ustalıkla yerleştirmeye çalışmıştır. Bu eser sadece şekil açısından değil içerik açısından da şairin gelenekle olan bağını ortaya çıkarmaktadır.

Müldür, şiir kitabının bütününde serbest ölçü kullanmaya çalışmıştır. Mısra kuruluşlarındaki fiil ağırlıklı yapılandırma, şiirlerin bölümlenmesinde de serbest bir biçim tercih edilmesi, şairin geleneğe uygun bir şekilde bu özellikleri kullanmadığını göstermektedir. Bu yüzden şair, geleneksel hece ölçüsünü aynı şekilde eserinde çok fazla kullanmamıştır.

Hece ölçüsündeki farklılık şiirin kafiyelerinde pek görülmez. Şiirin birçok yerinde kafiye ve redifler şair tarafından şiirin ahengini sağlamak için kullanılmıştır.

Müldür, Azeri edebiyatının şive özelliğini, “eda” bakımından bile olsa bir şiirinde yansıtmaya çalışmıştır. Onun bu şiirinde de geleneğe yaklaştığını söyleyebiliriz:

BUĞU BANYOSU
Kırgızistan’da batık bir vadide
Men seni bela sandım.
...
Gözelsiz, vefasız, hakikisiz
Meleksiz, çeçeksiz, heykelsiz

...
Sonunda bir gün könlüme bir buğu banyosu yaptım.
...Batkın eşklerden kendimi.”(Müldür, 1998: 69)

SONUÇ

Lâle Müldür, 1980 sonrası Türk şiirinde çok fazla görülmeyen bir şekilde, eski Türk hayatına, bu kültürün oluşturduğu inanç ve değer sistemleri ile eserlere şiir kitabında yoğun olarak yer vermiş, bu unsurları şiirlerinde modern bir şairin yapacağı şekilde ve metinlerarası ilişki içinde şiirini zenginleştirecek bir malzeme olarak kullanmıştır. Onun şair kimliğinde gelenek, bütün yönleri öğrenilmiş ve hazmedilmiş, geçmişin önemli unsurlarını barındıran bir kök olarak karşımıza çıkmaz. Gelenek, Müldür'ün bütün şiirleri düşünüldüğünde onun şiirlerinin olmazsa olmaz özelliği, yol ve yön gösterici özellikleriyle geleneği içselleştiren bir değer değerdir. Müldür, bu şiir kitabına gelene kadar geleneğe ve geleneksel unsurlara son derece az eklenmiş, bu şiir kitabı ile de modern bir şiir dili içinde geleneği kaynak bir malzeme düzeyinde bile olsa ele alarak şiirine farklı bir zenginlik de katmak istemiştir. 1980 sonrası Türk şiirinde çok fazla tercih edilmeyen bu tür bir geleneksel unsurlarla “içli dışılık”, şiir kitabının ismiyle bile geleneğe farklı bir açıdan baktığını gösteren özellikler, onun bu şiir kitabını diğer şiir kitaplarından da ayırmaktadır. Lale Müldür, uzun bir zaman aralığında akıp gelen Türk şiir geleneğe bu şiir kitabıyla farklı bir tarzla da olsa yaklaşılmaya çalışmıştır. Onun kendine has “aykırı” ve “farklı” kişiliğinden güç alan şair kimliği, geleneğe farklı bir kapı açmak istemesi ve bu farklılığı şiirlerinde ortaya koyması bakımından “modernin” içinde bile olsa gelenekten faydalanmayı istemesinin emareleri olarak düşünülebilir. Müldür, geleneği, kendi şiirine zengin bir “eda” ve “kültürel bir derinlik”, devrinde pek de tercih edilmeyen bir yoldan kendi şiir diline bir açılım elde etmek amacıyla kullanmıştır. Yoksa Lâle Müldür'de bütün bir Türk şiir ve kültür “geleneğine sımsıkı bağlanmış” bir dünya görüşünün izleri görülmez. Lâle Müldür, bu şiir kitabıyla -diğer şiir kitaplarında göremeyeceğimiz bir şekilde- geleneğe kendine göre bir yöntemle bağlanmaya çalışmış ve geleneği şiirlerinde kolayca kullanabilecek modern bir form hâline getirip bu formu kendine göre değiştirip dönüştürerek şiirlerinde kullanmıştır.

KAYNAKÇA

- AKALIN, L. S.(1984). Edebiyat Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Varlık Yayınları.
- AKKANAT, C. (2002). Gelenek ve İkinci Yeni Şiiri. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- AKTULUM, K. (2007). Metinlerarası İlişkiler. İstanbul: Öteki Yayınları.
- AYVAZOĞLU, B. (1997). Geleneğin Direnişi, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- AYVERDİ, İ. - TOPALOĞLU, A. (2007). Kubbealtı Lugatı: Türkçe Sözlük. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- ÇORUHLU, Y. (2006).Türk Mitolojisinin Anahatları. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ELİOT, T.S. (2007). Edebiyat Üzerine Düşünceler. (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- KARAKOÇ, S. (1988). Edebiyat Yazıları-1. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- MÜLDÜR, L. (1998). Divanü Lûgat-it-Türk. İstanbul: Metis Yayınları.
- SHİLS, E. (2003) “Gelenek”, (Çev. Hüsamettin Aslan), Doğu-Batı. 25: 101–131.

TANPINAR, A.(1998). Edebiyat Üzerine Makaleler. (Haz. Zeynep Kerman), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. (2005). Ankara, AKDYYKTDK.

WILLIAMS, R. (2005). Anahtar Sözcükler. (Çev. Savaş Kılıç), İstanbul: İletişim Yayınları.